

Kiad: Antall József

X 327(470)

Bonin

Antall József és Jelcin tárgyalásairól

G₄

ANTALL ÉS JELCIN*

Szép nyárvégi vasárnap volt 1991. augusztus 18-a, II. János Pál pápa magyarországi látogatásának harmadik napja. Az egyházfő, miután elköszönt Debrecentől, Máriapócsra a görög katolikus híveket kereste fel. Antall József miniszterelnök aznap Sopronba készült, ahol Európa-napot rendeztek a két évvel korábbi páneurópai piknik emlékére.

Útközben Antall arra gondolt, mennyire örül, hogy a pápa figyelembe vette azt a magyar sajátosságot, amiről 1990 őszén beszélt vele négyszemközt Castel Gandolfóban, nyári rezidenciáján. Elmondta, hogy a magyarok és a lengyelek nagyon is sokban hasonlítanak egymásra, például hazafiságban, nemzeti elkötelezettségben, bizonyos patriotá hagyományokban. De van egy nagy különbség: Lengyelország egységesen katolikus ország, a lengyel kultúrát katolicizmusa határozza meg. Magyarország viszont katolikus és protestáns, a kálvinista egyház nálunk a legnagyobb a protestáns felekezetek között, és olyan mély gyökeret vert a magyar szellemiségben, amely nélkül nincs Magyarország. Úgy érezte, ez az érvelése volt az a nyomaték, amely a római katolikus egyház fejét elvitte a „kálvinista Rómába”, Debrecenbe, ahol koszorút helyezett el a gályarabok emlék-

* Az írás részlet a szerzőnek Antall Józsefről írott könyvéből, amely a XX. Század Intézet támogatásával készült, és a közeljövőben jelenik meg az Éghajlat Könyvkiadó gondozásában.

művén. Úgy gondolta, ez korszakos jelentőségű dolog volt, és a pápa gesztusa véget kell hogy vessen a két történelmi egyház közötti sok értelmetlen vitának.

A soproni program a fertőrákosi kőfejtőben tartott politikai nagygyűléssel fejeződött be, ott szintén megemlékeztek a kelet-közép-európai rendszerváltozás egyik jelentős eseményéről, arról, hogy az ideiglenesen megnyitott magyar-osztrák határon keletnémetek tucatjai menekültek át Ausztriába.

Antall hazatérése után (már a Művész úti rezidencián és nem a Meredek utcai lakásban) hosszan beszélgetett feleségével és György (András) fiával. Éjfél már jóval elmúlt, a család lefeküdt aludni, ő a székesfehérvári királysírok leírását olvasta át még egyszer, Kralovánszky Alán tanulmányát elővéve, a másnapi Szent István ünnepségre készülők tévéinterjú helyszínéül ugyanis ezt választotta, 2 óra tájban altatóval aludt el.

Nem is tért azonnal magához, amikor reggel 6-kor kabinetfőnökének telefonja azzal a hírral ébresztette, hogy puccsot hajtottak végre Moszkvában, Gorbacsovot megbuktatták, a hatalom Janajev kezébe került. Felrémlettek előtte Janajev kényszeredett mozdulatai, ahogy egy hónappal korábban Prágában aláírta a Varsói Szerződést feloszlató okiratot.

Antall a helyzetet kritikusként tartotta, véleménye szerint a puccskísérlet kommunista visszarendeződéssel fenyegetett. Nagyon fiatal volt még a hazai parlamentáris demokrácia, az utolsó szovjet katona alig két hónappal korábban hagyta el Magyarországot területét, megkezdődött a délszláv polgárháború, a bukott állampárti vezetés nálunk és más országokban is revánsra vágyott. Belpolitikailag is kezelni kellett a kérdést.

A miniszterelnök azonnal a Parlamentbe sietett, ahol már mindenki a helyén volt, és hamarosan jelentkeztek a katonák: Lőrincz Kálmán, a Magyar Honvédség parancs-

noka, Deák János vezérkari főnök, valamint a katonai hírszerzés vezetője. Dolgozószobája ovális asztalához ültek, és az események elemzése után Antall feltette a kérdést, kritikus helyzetben hogyan viselkedne a honvédség, hiszen a tisztikar jelentős része – ide értve a jelenlévőket is – felsőfokú tanulmányait a Szovjetunióban végezte.

Erre mindhárom tábornok felpattant és vigyázzálásba merevedett. Hármuk nevében a rangidős, Lőrincz Kálmán szólalt meg, dehogyan beszélt, jelentett:

– Miniszterelnök úr, jelentem, mindannyian esküt tettünk a Magyar Köztársaság védelmére, és pontosan ismerjük alkotmányos kötelezettségeinket. Kérem, rendelkezék velünk.

Antallnak kedve lett volna azt mondani, hogy pihenj, de megmaradt a civil szóhasználatnál.

– Köszönöm. Kérem, foglaljanak helyet.

Ezután 60 válságos óra következett, és talán azok előtt is felrémlt az előző negyven év sok kínja, akik korábban legyintettek, mondván: nem különösebben érdekel bennünket, hogy az utolsó szovjet katona június 19-én elhagyta Magyarországot és az, hogy július 1-jével közjogi értelemben és eszmeileg is az ország függetlenebb és szuverénebb lett, mint valaha volt. Magyarország elgondolkodhatott azon, hogy – miközben a világ attól rettegett, hogy a puccsisták visszahozzák a régit – hányan lehetnek és nem csak egy-egy pártvezér, hanem olyan hivatalukat vesztett helyi nagyságok, akik vissza szeretnének ülni egykori, teljesen illegitim kiskirályságukba, szóval hányan álmództak arról, hogy visszakerülnek az ellenőrizetlen hatalomba és talán eszükbe jutott az is, hogy kikkel fognak leszámolni. Álmaikat azonban keresztülhúzta a történelem, mert a 60 óra arra is tanulság volt, hogy önállóan, felelősen, gyámok nélkül is tud politizálni egy szabadon választott kormány, tanulság arra, hogy ne legyen többé kishitű az ország. Antall meggyőződéssel vallotta, hogy

azokban a kritikus órákban nemzethez illő felelősséggel, szilárdan politizált a kormány. Ott, ahol nem segített a logika, nem segítettek a hírek, ahol bizonytalanság volt a kockázatban, ott a politikai erkölcs alapjaira helyezkedett, amikor kimondta a legsúlyosabb órákban, hogy Gorbacsov életműve kitorölhetetlen a történelemből. A szovjet elnök augusztus 20-i jókívánságaira – ami talán a puccs előtti utolsó politikai aktusa volt – akkor válaszolt, amikor már és még fogságban volt a Krímben. Tette ezt a magyar kormány, amikor tudható volt, hogy alapvető politikai állásfoglalásaikat tekintve nem voltak azonos állásponton és sohasem tartoztak azonos párthoz Mihail Gorbacsovval, de azt a szerepet, amit vállalt, nagyra értékelték.

Borisz Jelcinről pedig Antall tudta, hogy ő a reformok embere, és a kritikus helyzetben mert mellé állni. Amikor telefonkapcsolatot sikerült létesíteniük, Jelcin hangja bizakodó volt.

– A helyzet drámai, mert körül vagyok zárva, de bízom benne, hogy a katonák az én oldalamra fognak állni.

Antall méltatólag kifejtette neki, hogy szerinte Jelcin azzal fordította meg az eseményeket, hogy az egykori párt-nómenklatúrával szemben az egyszerű emberekre, a katonákra és a világ rokonszenvére támaszkodott. És az az orosz államférfi, aki nem kötelezte el magát végleg a világkommunizmus eszméje mellett, értékelt ezekeket a baráti gesztusokat.

Jelcin sosem felejtette el, hogy Antall egyike volt azon keveseknek, akik az 1991. augusztusi puccskísérlet legforróbb napján felhívták őt telefonon, hogy rokonszenvéről és támogatásáról biztosítsa, beleértve a nemzetközi fórumokon való fellépést is. Későbbi találkozásai során Jelcin mindig emlegette, hogyan értékeli a külföldi politikusok akkori magatartását:

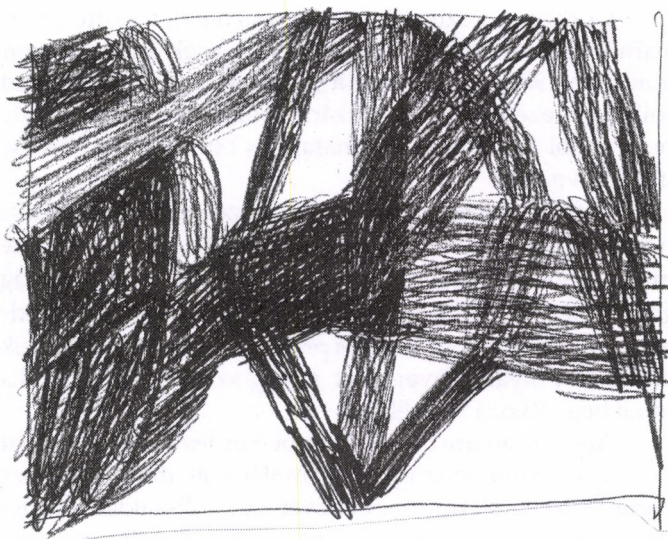
– Az első csoportba tartoznak azok, mint ön – fordult Antall felé –, akik az első napon felhívtak telefonon, a má-

sodikba azok, akik a második napon telefonáltak, a harmadikba azok, akik ezután.

Azokban a forró augusztusi napokban Antall Jelcinen kívül folyamatos kapcsolatban volt az európai kormány- és államfőkkel, Mitterrand elnökkel, Kohl kancellárral és másokkal, de konzultált visegrádi partnereinkkel, Walesa és Havel elnökkel is. Tájékoztatta helyzetünkről Bush amerikai elnököt és Mulroney kanadai miniszterelnököt, akik később visszahívták és véleményét kérték az újabb fejleményekről. Több alkalommal találkozott a parlamenti pártok vezetőivel, valamint a Budapesten akkreditált nagykövettekkel és fejtette ki előttük a kormány álláspontját.

Augusztus 26-án már arról tudta napirend előtt tájékoztatni az Országgyűlést, hogy a világ a nehéz napok után megkönnyebbült, és a szovjetunióbeli totalitarizmus remélhetőleg a végórát élte.

A miniszterelnök érintette ezeket az eseményeket ugyanazon a napon Mohácson, a 465 év előtti mohácsi vész gyásznapjára emlékezve a város és vidékének többnemzetiségű lakossága előtt mondott beszédében is. A délszláv válság földrajzi közelsége miatt természetesen erről az akkor kiteljesedni látszó problémáról is szólt. Arról, hogy a jugoszláviai válság, különös tekintettel a Kelet-Horvátországban, Szlavóniában kialakult helyzetre, rendkívüli körülményekre és figyelemre kell hogy késztesen mindenkit. A regisztrált és nem regisztrált menekültek száma már fölötte volt a tízezernek. Igen sokan jöttek át a keleti területről, majd Horvátország nyugati felén visszatértek hazájukba. Várható volt, hogy az elkövetkező időszakban a harcok és a küzdelmek a Duna vonalánál is folytatódnak, ami a dunai hajózást is érinti. Aznap információk szerint nem egy helység, köztük a magyar nemzetiségű települések is körül voltak zárva. Ott, Mohácson, nem messze a határtól csak azt üzenhette a magyar kormányfő Jugoszlávia népeinek és nemzeteinek, mint koráb-

BUTAK ANDRÁS: RAJZ II., 2002

ban magyar államférfiak Hunyadi János óta annyiszor: mi baráti jobbot nyújtunk. Ugyanúgy, ahogy közös hőseink – például a nagyszerű Zrínyiek – barátságot és békét hirdtünk – mondta Antall –, de ugyanakkor minden szükséges intézkedést megteszünk az ország biztonsága érdekében, az ország területe és légtere szuverenitásunk részét képezi.

Jelcinnel személyesen először 1991. december 6-án találkozott Antall, amikor aláírta Moszkvában a magyar-orosz alapszerződést. Akkortájt Gorbacsov és Jelcin „társbérletben” laktak a Kremlben, mindkét tárgyalást a történelmi helyszín egy-egy csillogóan pompázatos termében (Katalin-terem, Sándor-terem) rendezték meg. Ugyanazon a hosszú, föld alatti folyosón kísérték a magyar delegációt, amelyet már korábban ismert Antall, a falakat tatár kánok és kozák atamánok szelleme lengte körül.

Gorbacsov rezignált volt. Utolsó heteit töltötte a megszűnő Szovjetunió elnöki székében, nyilván maga sem gondolta 1986-ban, amikor a „glasznosztj” és a „peresztrojka” bevezetésével ugart szántó politikáját megindította, hogy az öt évvel később a hatalmas birodalom széteséséhez fog vezetni.

Ezzel szemben Jelcin felvillanyozottnak és tette késznek mutatkozott, már formálódott benne „Borisz cár” személyisége, minden felvetett kérdést megfontolt nyitottsággal kezelte. Arra is késznek mutatkozott, hogy az aláírandó magyar–oroszlapszerződés preambuluma utólag beiktatnak egy olyan szövegrészt, amely az 1956-os szovjet katonai beavatkozást elítéli.

Antall számára a legfontosabb kérdés a szovjet csapatkivonást követő pénzügyi elszámolás volt, mindenképpen szerette volna elérni az úgynevezett „nullszaldós” megoldást, melynek értelmében a hadsereg által létrehozott és természetesen itt maradó építményeket (laktanyák, tisztalakások stb.) ellentételezi a környezetben okozott kár. (A tököli repülőtér egyes részei például olyan mértékben átítatódtak kerozinnal, hogy a talajt meg lehetett gyújtani.) Erre politikai hajlandóság ugyan mutatkozott szovjet (oroszl) részről is, de a katonák mindenáron pénzt akartak, vagy legalább ingyenes építőipari kapacitást, hiszen a Varsói Szerződés országaiból hazaérkezők – gyakran a tisztek is – lakás híján vagonokban és barakkokban éltek.

Az államközi szerződések kérdésében 1992 januárjától már nem a szovjet, hanem az orosz elnök volt a kompetens, a nulla megoldásra Jelcin 1991 decemberében, Moszkvában igent mondott. Ezt az álláspontját Antall kérésére megerősítette 1992 júliusában, amikor Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet alkalmából folytattak kétoldalú megbeszélést.

Ezzel szemben a tárgyalásokat vezető magyar kormány megbízott, Annus Antal tábornok arról számolt be,

hogy az orosz katonai vezetés – minden bizonnyal presztízszokokból is – ragaszkodik valamilyen anyagi ellentételezéshez. Egyfelől azért, mert az orosz ember, az orosz lélek megszokta, hogy csak szerez földet, új területet, befolyási övezetet, és nem szokott csak úgy kivonulni. Másfelől azért, mert a katonák lakásépítéséhez történő hozzájárulást a Csehszlovákiával, Lengyelországgal és Németországgal kötött szerződés is tartalmazza.

Ekkortájt történt, hogy Antallt felkereste Aboimov orosz nagykövet, és négyszemközti megbeszélésükön (kiválóan beszél magyarul) lakásépítési hozzájárulásunkat forszírozta. Azzal érvelt, hogy legutóbb, a németekkel kötött megállapodás is tartalmazza ezt a kitételel.

– Tudja, nagykövet úr – fogta humorosra a választ Antall –, a probléma az, hogy önök 1945-ben egész Magyarországot megszállták, és elfelejtették a Dunántúlt szabadon hagyni. Ha így történt volna, akkor ez a meggazdagodott terület Németországhoz hasonlóan nemcsak a keleti országrészt tudná segíteni, hanem vállalná a lakásépítési hozzájárulást is.

Antall tehát a tárgyalásokhoz új érveket keresett, ami nem lehetett más, mint a szovjet hadsereg 1956-os szereplésének megítélése két szempontból is, az egyik jogellenes magyarországi tartózkodásuk, a másik az általuk okozott anyagi kár.

A második világháborút követő párizsi békeszerződés után 1955-ig a szovjet csapatok magyarországi jelenlétének nemzetközi jogalapját az tette lehetővé, hogy a szerződés szerint „a Szovjetunióknak fennmarad a joga magyar területen olyan fegyveres erő tartására, amelyre szükség lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa”. Ez a jogalap azonban megszűnt az 1955. május 15-én megkötött osztrák államszerződéssel, amely szerint a Szövetséges és Társult Hatalmak (Anglia, az

Egyesült Államok, Franciaország és a Szovjetunió) haderőt a szerződés hatályba lépésétől számított 90 napon belül vissza kell vonni Ausztriából. A szovjet csapatok kivonása 1955. szeptember 19-én megtörtént. Ugyanakkor a nemzetközi politikai gondolkodásban elterjedt az a nézet, hogy a szovjet csapatoknak Ausztriából történt kivonása után a magyarországi állomásoztatást a Varsói Szerződés tette jogilag lehetővé. Nyilván ebben szerepe volt a dátumok egybeesésének is, hiszen a Varsói Szerződést 1955. május 14-én, tehát egy nappal az osztrák államszerződés előtt kötötték meg. Ezzel szemben a Varsói Szerződés nem tartalmaz rendelkezéseket szovjet, vagy más haderőknek a szövetséges országokban történő állomásoztatásáról. Nem véletlen, hogy 1956 vihara után keresték a megoldást, és 1957. május 27-én Budapesten egyezményt írtak alá a „Magyar Népköztársaság kormánya és az SZSZSZK kormánya között a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzete tárgyában.”

Ami ebből a lényeg: 1955 szeptembere és 1957 májusa között semmi jogalapja nem volt a szovjet haderő magyarországi tartózkodásának – állampárti diktatúrák akkortájt nem sokat bíbelődtek holmi nemzetközi jogi kérdésekkel. Mindebből következően az 1956. októberi és novemberi katonai beavatkozás nemcsak brutális, hanem illegitim is volt.

Jelcin budapesti látogatása tehát tartalmilag rendkívül izgalmasnak ígérkezett, de volt ezen kívül egy formai bökkenő is. Az orosz fél ugyanis október 21-én, amikor tárgyalási készségét jelezte, a magyar–orosz csúcstalálkozó egyetlen lehetséges időpontjaként 1992. november 10–11-ét jelölte meg egy féléves intervallumon belül, ugyanakkor ez a dátum már hónapokkal korábban le volt kötve a magyar–holland hivatalos kormányfői találkozóra. Amikor Jelcin budapesti látogatását a magyar fél nyilvánosságra hozta,

a holland nagykövet kissé megbántottan felvetette, hogy nem örülnek ennek a kettősségnek, hiszen tudatában vannak a két ország más súlycsoportjának, úgy érzik, hogy a párhuzamosság elkerülhetetlenül háttérbe szorítja Hollandiát, és akkor inkább halasszuk el Lubbers miniszterelnök magyarországi jövetelét. Antall semmiképpen sem akarta, hogy a hollandok nehezteljenek, ezért utasítást adott arra, addig az állami protokoll által még sohasem teljesített feladatnak a megoldására, hogy a két kétoldalú csúcstalálkozó úgy kell lezajlania, mintha nem ugyanabban az időben történnének. A kormányfői látogatások szokásos programját nem szabad megcsonkítani, főként úgy, hogy az látványosan a hollandok hátrányára történjék. Még ötleteket is adott: az egyik delegáció közlekedjék állandóan a Margit hídon, ahová a holland zászlókat tették ki, a másik a Lánchídon, amelyet orosz nemzeti színekkel díszítettek. A Parlament déli oldalán, az I-es kapu fölött legyen orosz zászló, Jelcin itt jöjjön be, a XVII-es kapu felett, az északi oldalon holland zászló, Hollandia miniszterelnöke ott közlekedjék. Az egymást követő eseményeket pedig úgy kell szervezni, hogy Antall minden szükséges helyszínen ott lehessen. A rendezők valóban ügyesnek bizonyultak. A Jelcinnel közösen elköltött parlamenti díszebéd után például őt városnézésre vitték a Halászbástyára, Antall pedig az Atrium-Hyatt szállodába ment, ahol Lubbersszel sajtókonferenciát tartott, majd 75 perc múlva visszaszárguldott, hogy jelen legyen a képviselőházban, amikor Jelcin történelmi jelentőségű szavai elhangzanak. Még azt is sikerült elkerülni, hogy a két delegáció összefusson a Parlamentben. Az egyik a városi, a másik a dunai folyosón közlekedett. A végén a hollandok annyira elégedettek voltak, hogy külön köszönőlevélben „fejezték ki csodálatukat” azért a gördülékeny szervezésért, amelyet a Miniszterelnöki Kabinetiroda kifejtett.

Jelcin látogatása előtt két héttel Antall Londonban járt, ők is az orosz elnök érkezésére készültek, így Major

miniszterelnökkel megállapodott abban, hogy impressziókat kölcsönösen kicserélik. Major üzenete időben meg is érkezett, az angol miniszterelnök szerint Jelcin a hazájában egyre növekvő problémák ellenére jó formában volt, gondosan felkészült a találkozóra, és mint mindig, következetes és határozott stílusban tárgyalt. Nyíltan beszélt a reformellenes erők, vagyis a parlamenti ellenzék és az általa elutasított Nemzeti Megmentési Front révén ránehezedő nyomásról. Beismerte, hogy kénytelen volt némi engedményt tenni a sokkal fokozatosabb és központosított gazdaságátalakítás mellett kardoskodók javára. Jelcin beszédet mondott az angol parlament mindkét házában, és együtt ebédelt II. Erzsébet királynővel. Major szerint Jelcin látogatása sikeres volt, ami erőt adhat számára hazai problémáinak megoldásához. A brit kormány mindent meg kívánt tenni annak érdekében, hogy megmutassa az orosz népnek, ők a reformerőket vezető Jelcin oldalán állnak.

Jelcin londoni tárgyalásai után, november 10-én késő este érkezett Budapestre. Az aznapi tárgyalásainak feszült-ségét útközben minden bizonnyal alkohollal oldó elnök kíséretjére támaszkodva szállt ki a különgépből. Azonnal szállására hajtatott és lefeküdt aludni. Delegációjának már korábban Budapestre érkezett tagjai tájékoztatni szerették volna a legfrissebb fejleményekről, de tárgyalóképtelennek bizonyult. Pedig feltétlenül el akarták mondani, hogy a csapatkivonással kapcsolatos elszámolás ügyében szakértői szinten az álláspontok megmerevedtek, a magyarok ragaszkodtak a „nullszaldós” megoldáshoz, az oroszok mindenképpen valamilyen anyagi ellentételezést kívántak.

A kérdések kérdésének ez ígérkezett. Jelcin tábornokai, élükön Gracsov honvédelmi miniszterrel a végsőig ragaszkodtak saját elképzelésükhöz, és érveik olyan hangosak voltak, hogy az elnök – korábbi ígéreteit felülbírálván – megingani látszott. Nem volt kétséges, hogy a végső dön-

tést Antall és Jelcin úgynevezett szűk körű tárgyalásán kell meghozni.

Az Orosz Föderáció prezidenciális rendszeréből következően az elnök gyakorolja a végrehajtó hatalmat, tehát olyan kérdésekben is az övé a döntési kompetencia, amelyekben a mi parlamentáris köztársaságunk esetében ez a miniszterelnök feladata. Jelcinnek ezek szerint két magyar partnere volt, ami megmutatkozott abban is, hogy az Orosz Föderáció elnöke Göncz Árpád köztársasági elnök, valamint Antall József miniszterelnök együttes meghívására tett hivatalos látogatást Magyarországon.

Napfényes, késő őszi reggelen érkezett Jelcin gépkocsija a Parlament elé, ahol katonai tiszteletadással fogadták. Jelcinen nyoma sem látszott az előző napi fáradtságának, frissen, energikusan csatlakozott Göncz Árpádhoz, hogy a Parlament főbejáratán keresztül kettejük tárgyalásának helyszínére, a Munkácsy-terembe menjenek. Ezen a megbeszélésen a kormányzati szempontok képviselőjéért a külügyminiszter volt a felelős. A tárgyalás kezdetén Antall munkatársai feljegyzést juttattak el hozzá, „azonnal kézbe” jelzéssel.

„Tisztelt Miniszter Úr!

Miniszterelnök úr a következő két dolgot üzeni:

1. Az 1991. decemberi moszkvai és az 1992-es helsinki megállapodásból nem engedünk.

2. Tájékoztatást kér a szűkkörű előtt, vagy a szűkkörű idején, hogy Göncz elnök úrnál volt-e szó a nullszaldós megállapodásról”.

A program feszessége miatt (Jelcin Göncztől közvetlenül az Antall dolgozószobájában szervezett szűk körű megbeszélésre ment) Jeszenszky Géza is írásban válaszolt:

„Jelcin felsorolta a nyolc különböző egyezményt, amit délután alá fog írni. Egy dokumentumhoz azonban van megjegyzése, ez a csapatkivonásról szóló megállapodás. Korábban megbeszéltük a nulla variánst, de jó lenne, ha be

lehetne iktatni, hogy Magyarország segítséget nyújt a lakásépítéshez és ez akár jelképes is lehet. Ez a Csehszlovákiával, Lengyelországgal és Németországgal kötött megállapodásnak is része, pusztán egy mondatos kiegészítést kér.

Göncz úgy válaszolt, hogy a maga részéről nem ellenzi ezt, talán az lenne a jó, ha aláírnánk a nullát és tovább tárgyalnánk a részletekről, de a végső döntést a kormánynak és a parlamentnek kell meghoznia.”

Antall még szinte el sem tudta olvasni a külügyminiszter üzenetét, máris megjelent Jelcin, hatalmas természetével, ezüstösen csillogó, gondosan fésült hajával. Antallon kívül Kodolányi Gyula, a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület vezetője és a miniszterelnök kabinetfőnöke vett részt a megbeszélésen, az orosz elnököt Dmitrij Rjurikov elnöki tanácsadó kísérte.

Az ovális asztalhoz ülve Antall jelezte, hogy ismeri Jelcin előző napi tárgyalásainak eredményeit.

– Major miniszterelnök úgy tájékoztatott, hogy londoni útjuk sikeres volt.

– Igen – válaszolta Jelcin –, furcsa módon mindenben meg tudtunk egyezni, 276 év óta először kötöttek országaink barátsági egyezményt, és most először hosszú idő óta nincs köztünk vitás kérdés. Én azonban – váltott hirtelen témát – a mi országaink közötti kérdésekről szeretnénk tárgyalni önnel.

– Elhoztunk 1956-os dokumentumokat, és készek vagyunk tárgyalni a magyar műkincsek hazahozataláról, erről is egyezményt fogunk ma aláírni. Hoztunk magunkkal néhány magyar festményt. Van azonban vitás kérdés is. Megegyeztünk a nulla megoldásban, ugyanakkor egy mondatot a magyar szakértők nem akarnak aláírni, pedig a többi országgal kötött hasonló egyezményben ez a gesztusértékű kitétel szerepel, ami lehetne például építőipari segítség, akár úgy is megfogalmazva, hogy Magyarország erejéhez mérten segíti a kivonuló katonákat. Ennek a mon-

datnak a hiánya megdöbbenést és ellenkezést fog kiváltani, viszont a szövegrész beiktatása a köztársasági elnök szerint csupán önön múlik.

Jelcin tehát azonnal a tárgyra tért, Antall sem akart köntörfalazni.

– Valóban a leglényegesebb kérdéseket itt szűkebb körben kell tárgyalnunk. Őszintén kell beszélünk, ha kell nyersen is, hiszen barátok vagyunk. Erről a telefonról hívtam fel önt – mutatott a készülékre – múlt év augusztusában, a puccs idején. Ezután elsőként hívtam fel a nyugati vezetők figyelmét arra, ugyancsak telefonon, hogy ön jelenti a garanciát a demokráciára nézve Oroszországban, és felhánytorgattam nekik szokásos késői reagálásukat önnel kapcsolatban is. Elmondtam, hogy a követő diplomácia ebben az esetben rendkívül káros, ha valaki meg tudja menteni Oroszországot, az csak ön lehet. Ellenkező esetben egy nukleáris hatalom a politikai kontroll nélkül működő fegyveres csoportok küzdőterévé válik. Úgy gondolom, kormányunk állásfoglalása kifejezi azt is, hogy népeink között három háború ellenére kölcsönös a megbecsülés, sőt a barátság. Engedje meg elnök úr, hogy ennek a gondolatnak a jegyében adjam át önnek ezt a kis emléket, aminek rajzolata egy jeles művészünk alkotása, szövege pedig tőlem származik. E szerint „ha leveszik kezünkről a bilincset, mi baráti jobbot nyújtunk”. Mi ezt nagyon komolyan gondoljuk.

Antall Jelcin kezébe adta a plakettet, aki egy pillanatra elgondolkodott, a miniszterelnök alkalmasnak érezte az időpontot, hogy a problémák felvetésével folytassa.

– Jelen pillanatban kapcsolatainkban három vitás kérdést látok. Az első, amit már ön is említett a nullszaldó kérdése, a második az önök kereskedelmi tartozása, ami pillanatnyilag 1,6 milliárd dollárt tesz ki, a harmadik pedig a megszűnt KGST moszkvai székházának magyar rész tulajdona.

Mielőtt Jelcin reagálhatott volna, Antall folytatta.

– Álláspontom szerint a csapatkivonási egyezményben csak a kivonulás tényéről lehet szó. Az ön által felvett kiegészítő mondat ebben az egyezményben jogi okokból ellentmondásos és komikus is lenne: nullszaldó plusz egy összeg.

– És ha külön dokumentumban intézkednénk erről?

– Humanitárius egyezmény keretében fel tudunk ajánlani ingyenes gyógyszer szállítást 10 millió dollár értékben, és megvizsgáljuk annak lehetőségét, hogy erőnkhez mérten hogyan tudunk részt vállalni a lakások felépítésében.

– Egyetértek – mondta szinte azonnal Jelcin.

– És ezt nyilvánosságra hozzuk a többi egyezménnyel együtt – tette világossá a helyzetet Antall.

– Helyes, és most adjunk utasítást jelen lévő munkatársainknak, hogy haladéktalanul kezdjenek hozzá a munkához, mert délután ezt a megállapodást is alá kívánom írni – vált nagyon határozottá Jelcin.

– Igen, az államtitkár úr – fordult kabinetfőnöke felé Antall – ezt most az önök szakértőivel együtt meg fogja fogalmazni.

A kérdések kérdése tehát eldőlt, a csapatkivonásról szóló egyezményben marad a nulla megoldás, és egy másik okmány szól a humanitárius segítségről.

Rjurikov és a miniszterelnök kabinetfőnöke kimentek a szobából, a benn maradók pedig folytatták a tárgyalást. Jelcin elmondotta, hogy a KGST épületre a magyarokon kívül senki sem jelentette be igényét, mire Antall azt válaszolta, hogy ezt a magyar kormány is csak a többi egykori KGST országgal együtt tenné meg, de az ottani beruházást olyan kinnlevőségnek tekinti, amelyet fel kell vetni, mert ezzel tartozik a népnek és a parlamentnek. Ami a magyar kereskedelmi aktívumot illeti, Antall szerint a törlesztés egy része megoldható lenne orosz hadfelszerelési eszközzel. Jelcin erre úgy reagált, hogy szívesen szállítanak hadiipari termé-

keket, bármit repülőgéptől csizmáig, ugyanis a hadiipar leépítése súlyos szociális feszültségeket okoz. Éppen ezért még ideológiailag problematikusnak tartott országoknak is szállítanak hadiipari termékeket, kivételnek csupán Líbia, Irak és Thaiföld számít, ez utóbbi a kínai szempontok figyelembevételére miatt, hiszen ő az első orosz vezető, aki 30 év után néhány hét múlva látogatást tesz Kínában.

Antall ezek után még egyszer visszatért a nullszaldóra, arra, hogy az 1956-os károkat azért nem vonja be a tárgyalásokba, mert méltányolja Jelcin magatartását a forradalom emlékével kapcsolatban. Arra is emlékeztette, hogy jogszerűen csak 1955-ig tartózkodhattak szovjet csapatok Magyarországon. Az akkori vezetők még azt a fáradságot sem vették, hogy 1957-ig új megállapodást kössenek. Ebből világosan kitűnik a magyar szuverenitás akkori állapota...

Antall végezetül átadta Jelcinnek a Bajcsy-Zsilinszky Társaság memorandumát Bethlen István magyar miniszterelnök ügyében, aki egy moszkvai börtönben halt meg 1946-ban. Halálának körülményeit nem ismerjük, ezért kértük a kutatások lehetővé tételét, hamvainak hazaszállítását. Jelcin minden segítséget megígért.

Az orosz elnök valóban példásan foglalkozott a magyar-szovjet közös történelmi múlt terheinek enyhítésével. A tárgyalások után a Rákoskeresztúri temetőbe ment, ahol megkoszorúzta az 1956-os forradalom és szabadságharc vértanúinak emlékművét, majd átment az ettől balra lévő Nagy Imre-sírhoz és főhajtással tisztelgett a kivégzett miniszterelnök előtt.

A délután folyamán beszédet mondott a Parlament Képviselőházi Üléstermében. Az orosz nyelvű teremhangot szinkrontolmacsolásban fordították, a képviselők asztalaikra helyezett fordítógépeket használhattak. Sajnos technikai problémák léptek fel, a fordítógépek nem működtek, mindez nem változtat viszont a tényen, hogy azon falak között, ahol több mint harminc évig csak ellen-

forradalomról és a Szovjetunió testvéri segítségnyújtásáról lehetett beszélni, Oroszország első embere dörgő hangon mondta:

„1956 tragédiája a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örökké!... Keserű beismerni, hogy a Kreml akkori vezetőinek parancsára a tragikus eseményekbe az orosz katonákat is belerángatták.”

Az új fejezetet író magyar–orosz kapcsolatok sokszínűségét jól jellemzi azon egyezmények köre, amelyeket még aznap délután véglegesítettek.

Antall és Jelcin írták alá a szovjet csapatkivonással kapcsolatos elszámolási kérdésekről, valamint az 1956-os dokumentumokat tartalmazó archívumok kölcsönös hozzáférhetőségének biztosításáról rendelkező megállapodást, továbbá a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek jogainak biztosítását szorgalmazó nyilatkozatot.

Jeszenszky Géza írta alá orosz partnerével a műkincesk kölcsönös visszaszolgáltatásáról szóló megállapodást. Ezt egy jelképes gesztus is kísérte, a magyarok egy festményt kaptak, amit egy Oroszországból származó ikonnal vizionoztak. Für Lajos és az orosz honvédelmi miniszter a katonai együttműködésről, valamint a háborús sírokról szóló megállapodást látták el kézjegyükkal. Kádár Béla Aven külgazdasági miniszterrel megállapodást kötött az orosz adósságtörlesztésről, Andrásfalvy Bertalan és Szidórov kulturális miniszter pedig a két kormány közötti oktatási és kulturális együttműködésről. Ezek közül természetesen a legfontosabb az első, a teljes nevén „a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a volt Szovjetunió Magyarország területén ideiglenesen tartózkodott csapatainak állomásoztatásával és kivonásával összefüggő vagyoni, pénzügyi és egyéb gazdasági kérdések rendezéséről” szóló egyezmény, amelynek 2. cikke így szól:

„a Felek a jelen Egyezmény hatályba lépésével egyidejűleg kölcsönösen lemondanak ezen Egyezmény 1. cikkében jelölt kötelezettségekkel kapcsolatos valamennyi igényről és nem támasztanak egymással szemben olyan követelést, amely a volt Szovjetunió csapatainak Magyarországon való ideiglenes tartózkodásával és területéről történő kivonásával kapcsolatos.”

Ennek melléklete az a jegyzőkönyv, amely megmenetette a nulla megoldást és amely a humanitárius segélyről, valamint a katonák lakásproblémáinak vizsgálatáról rendelkezik.

Antallnak napközben arra is volt alkalmja, hogy megfigyelje Jelcin szokásait, életritmusát. Láta, hogy szinte semmit sem eszik, egy-egy kortyot iszik, a díszbéd ételeit is érintetlenül hagyta. Amikor szóvá tette, Jelcin elmondta, hogy úgy él mint egy tajgai favágó. Reggel néhány falat, egy korty vodka, de valóban csak annyi, hiszen neki munka közben legalább olyan pontosan kell céloznia, mint a favágó fejszéjének. Azután napközben egyik feladat a másik után étkezés nélkül, végül este elengedheti magát az ember. Étellel is, itallal is.

Minthogy a másfél óras közös ebéden Jelcin valóban alig evett valamit, Antallnak lehetősége volt arra, hogy néhány kérdéstről, programon kívül is, véleményét kérje.

Az egyik ilyen a Kurilli-szigetek régen húzódó ügye, ami értelemszerűen érinti a japán–oros viszonyt. Jelcin a szigetek különleges státusának biztosításáról gondolkodik – mint mondta –, ez kompromisszum lehetne a terület átadása nélkül. Egy ilyen döntés – például a temetők látogatása kapcsán – fellendíthetné a japán turizmust, ami gazdasági eredményeket hozna.

A másik izgalmas terület Königsberg (Kalinyingrád) kérdése, ezért Antall feltette a kérdést, hogy elképzelhető-e itt is valamilyen különleges státus, esetleg demilitarizált övezet, hiszen Litvánia függetlenségével a volt Kelet-Po-

roszország földrajzi összeköttetés nélkül marad Oroszországgal. Jelcin válasza erre indulatos „nyet” volt, kijelentve, hogy két olyan terület van, amiről valamirevaló orosz politikus tárgyalni sem hajlandó: az egyik Kalinyingrád, a másik a finnektől megszerzett karéliei terület. Az első jelenleg Oroszország legnyugatibb katonai bázisa, fontos tengerészeti támaszpont, a karéliei terület pedig Szentpétervár stratégiai biztosítása szempontjából fontos.

Antall megkérdezte azt is, hogy miért nem kívánnak hatni Jugoszláviára a délszláv válság rendezésében, hiszen itt a pravoszláv egyháznak és az orosz tisztikarnak is lehet szerepe. Jelcin kijelentette, hogy Szerbia és Milosevics kommunista, az utolsó kommunista erőd Európában, és neki nincs mit kezdenie a kommunistákkal.

A miniszterelnök az orosz elnökkel a továbbiakban telefonon tartotta a személyes kapcsolatot, ezek közül a legemlékezetesebb az 1993. január 21-i, mintegy félórás beszélgetés marad. A beszélgetés apropóját az orosz adósságtörlesztés végrehajtásával kapcsolatos vita adta, mert a kamatok nagyságát nem sikerült tisztázni. A szakértők orosz részről 3, magyar részről 4%-ot javasoltak, és az álláspontok ismét megmerevedtek. A kölcsönös üdvözlések után Antall ismertette a helyzetet és javaslatát.

– Elnök úr, állapodjunk meg 3,5%-ban, és ne vitatkozzunk többet erről.

– Egyetérték, rendben van, kiadom az ukázt.

Antall megköszönte a gyors intézkedést, gratulált a START-2 megállapodás sikeréhez, melynek értelmében egyezsége jutottak az amerikaiakkal a stratégiai támadó fegyverek kétharmados csökkentéséről. Elmondotta, hogy humanitárius kötelezettségeink felét teljesítettük, eddig 5 millió dollár értékben adtunk át gyógyszert. Természetesen értékelte a délszláv helyzet alakulását is. Végezetül sikereket kívánt ahhoz, hogy a nehéz téli időszakon zökkenőmentesen vezesse át Oroszország népét.

Jelcin nagyon barátságosan búcsúzott.

– Köszönöm, miniszterelnök úr, engedje meg, hogy én is a legjobb kívánságaimat adjam át. Sikereket kívánok önnek a holnapi napra is. (Ezzel arra utalt, pontosan tudja másnap lesz a Magyar Demokrata Fórum országos gyűlése, ahol új elnökséget és elnököt választanak.) Nagyon remélem, hogy minden úgy történik, ahogy lennie is kell. Nagyon jó volt, hogy egyeztethettük véleményünket mind nemzetközi, mind belpolitikai kérdésekben. Még egyszer köszönöm telefonját, és engedje meg, hogy baráti jókívánságaimat adjam át önnek mind munkájára, mind magánéletére vonatkozóan. Viszontlátásra.

Az Antall József vezette magyar kormány kiállt Jelcin mellett a második puccskísérlet idején is. Nehéz napjai voltak az orosz elnöknek, hiszen bő két év alatt másodszor kellett fegyveres lázadást levernie, 1991 augusztusa után 1993 októberében is. A rendszerváltó magyar kormány mindig következetesen a Jelcin mellett álló reformerőket támogatta. Ezért is született meg szeptember utolsó napjaiban a következő kormánynyilatkozat:

„Magyarország – a világ többi államával együtt – aggódo figyelemmel követi az Orosz Föderációban, a nukleáris fegyverekkel is rendelkező második legnagyobb világhatalomban jelenleg zajló történelmi jelentőségű eseményeket. A közelmúltban kibontakozó alkotmányos válság, a kettős hatalom kialakulásának veszélye nemcsak fékezheti, hanem akadályozhatja is a politikai és gazdasági átalakulás folyamatát.

Oroszország demokratikusan megválasztott elnöke a kétkamarás parlamenti választások kiírásával a választók kezébe tette le a reformirányzat jövőjét, az alkotmányjogi válság megoldásának parlamentáris, demokratikus útját választotta. A Magyar Köztársaság Kormánya bízik abban, hogy Oroszország polgárai, akik a régi rendszer súlyos örökségéből fakadó és elkerülhetetlen áldozatokat példa-

mutató türelemmel vállalták, a demokratikus kibontakozás sikere érdekében meg fogják adni Jelcin elnöknek és az általa képviselt reformirányzatnak a szükséges támogatást és meggátolnak minden restaurációs kísérletet.

Az Orosz Föderáció súlyos belső gazdasági-társadalmi és politikai helyzete ismételten felhívja a világ és a nemzetközi közvélemény figyelmét arra, hogy a vasfüggöny leomlását követően bekövetkezett események nem csökkentik a világ kormányainak nemzetközi felelősségét a térség biztonságának és stabilitásának megőrzésében, országaink gazdasági, politikai támogatásának szükségességében, ami közös érdekünk. Nem követheti el a világ azt a könnyelműséget, hogy az 1989/90-es fordulat eredményeit, ennek folyamatát kockára tegye.”

Október 5-re Oroszország – és tegyük hozzá, a világ józanabbik fele – megkönnyebbült. A Jelcinhez hű erők Moszkvában leverték a parlamentpárti fegyveresek lázadását, a Fehér Háznak nevezett parlamenti épületből feltett kézzel jöttek ki a zendülők, vezetőiket letartóztatták, a pártjukon állók megadták magukat. Másodszor állt ki tehát a magyar kormány nyilvánosan Jelcin mellett, aki következetességünkről, megbízhatóságunkról meggyőződhetett.

Jelcin viszontgesztusa sem maradt el. Antall József már németországi gyógykezelésen volt, amikor Ivan Aboimov, Oroszország budapesti nagykövete hivatalában felkereste Jeszenszky Gézát, és átadta az orosz elnök Antallhoz intézett üzenetét. Jelcin mielőbbi gyógyulást kívánt és diplomáciai fordulatokat használva „kifejezte reményét, hogy a magyar kormányfő hamarosan visszatér teendőinek felelős ellátásához. Nagyra értékelte a magyar miniszterelnökkel kialakult személyes baráti kapcsolatokat és a konstruktív együttműködést.” Az orosz nagykövet kormányára nevében ismételten megköszönte, hogy a magyar kormány és személy szerint Antall a nehéz napokban

többször is támogatásáról biztosította a demokratizálódó Oroszországot és Jelcin rendszerét.

Az ellenzéki részről Antall József ellen megfogalmazott vádak egyike, hogy elrontotta kapcsolatainkat a nagy keleti szomszéddal, a Szovjetunióval. A vádaskodást Antall visszautasította, és azt teljes egészében megalapozatlannak tartotta. Az ő szavait használva: „Politikai barátaimnak, de ellenfeleimnek is kívánom, hogy soha rosszabb kapcsolatuk ne legyen egy nukleáris hatalom első számú emberével, mint amit nekem Jelcin elnökkel sikerült kialakítanom.”

MARINOVICH ENDRE

Jegyzet

A felhasznált dokumentumokat az Antall József archívumát kezelő család hozzájárulásával idézzük.